

The concept of «connection» in modern criminal law

Концепт «зв'язок» у сучасному кримінальному праві

Volodymyr Benkivsky

Key words:

concept, criminal law, connection, causation, non-causation.

Ключові слова:

поняття, кримінальне право, зв'язок, каузальність, некаузальність.

Актуальність проблематики зв'язку у сучасному кримінальному праві зумовлюється його врахуванням при вирішенні питань кваліфікації злочинів, аналізі змісту і структури кримінально-правових інститутів та інших проблемних питань.

Крім того, причинно-наслідковий зв'язок – необхідна складова частина багатьох юридичних конструкцій конкретних діянь (злочинів), передбачених Особливою частиною КК України 2001 р.

Аналіз сучасного стану чинного КК України дає змогу дійти висновку, що цей кодифікований акт (у своїй Особливій частині) не менше ніж на 40–50% утворений конкретними діями, юридичні конструкції яких містять складник «зв'язок». Як правило, йдеться про причинний зв'язок в об'єктивній стороні діянь. Зокрема, цим визначаються розділи 2, 6, 7, 8 та ін. Особливої частини кодексу¹.

Тому conceptus (поняття) «зв'язок» має достатню ступінь актуальності в сучасному кримінальному праві України.

Водночас необхідно звернути увагу на те, що зв'язок у його конкретному, причиннісному прояві розглядався і в теорії кримінального права взагалі.

Основою дослідження причинності й причинно-наслідкового зв'язку в теорії сучасного кримінального права є розробки таких відомих філософів, як Юм, Берклі, Мах, Кант, Авенаріус та ін.²

Але, як зазначають окремі науковці (зокрема А. Меркель, Е. Гафтер), чисто об'єктивна або філософська причинність не може бути застосована в юриспруденції. Очевидно, схожий висновок може стосуватися й кримінального права; водночас наведений погляд не є остаточним і абсолютним стосовно такого прояву зв'язку, як каузальний.

Наведена рефлексія стосовно такого прояву зв'язку, як причинність (causation), або конкретно причинно-наслідкового зв'язку вказує на два основних моменти:

- 1) на зв'язок концепту «зв'язок» у кримінально-правовій інтерпретації з філософською методологією;
- 2) на проблемність та неоднозначність сприйняття парадигми «зв'язок» у кримінальному праві.

Поряд із постановкою питання про взагалі прийнятність філософського (об'єктивного) розуміння зв'язку у його конкретному причинно-наслідковому прояві для кримінального права є й інші важливі питання, які не знайшли свого остаточного вирішення в сучасному кримінальному праві.

Зокрема, мова може йти про встановлення значущого для кримінального права (вирішення його завдань) причинно-наслідкового зв'язку.

Обґрунтування наявності значущого для кримінального права причинно-наслідкового зв'язку в теорії й практиці кримінального права реалізувалося через низку понять або уявлень про причину. Зокрема,

¹ Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповн. станом на 8 жовтня 2018 року (офіц. текст). К.: ПАЛИВОДА А.В. 2018. 254 с.

² Шаргородский М.Д. Избранные работы по уголовному праву. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. С. 92–93.

розглядалися й розглядаються у сучасній юриспруденції такі обґрунтовуючі кримінально-правові значення зв'язку характеристики причини, як:

- 1) виключна причина;
- 2) достатня причина;
- 3) єдина причина;
- 4) головна причина;
- 5) найближча причина;
- 6) адекватна причина;
- 7) необхідна причина.

Наведений перелік, по-перше, не є вичерпним, а по-друге, пов'язаний із розробкою концептуальних підходів до причинності в кримінальному праві, або, точніше, пов'язаний із розробкою теорій причинно-наслідкового зв'язку.

Акцентуація на наведеному переліку вказує на важливість концепту «зв'язок» для кримінального права у частині вирішення питання про встановлення юридичного достовірного каузального зв'язку.

Встановлення такого зв'язку – умова кваліфікації низки діянь, передбачених Особливою частиною Кримінального закону, тобто діянь, юридична конструкція яких передбачає критеріальний (необхідний для правової оцінки зв'язок «діяння (дія або злочинна бездіяльність) – суспільно-небезпечний наслідок (школа)»).

У кримінальному праві України зазначені юридичні конструкції діянь, передбачених Особливою частиною Кримінального закону, є видовими проявами складу злочину, який являє собою струнку і жорстко замкнену (закриту) систему ознак, що характеризуються логічною узгодженістю та упорядкованістю³.

Аналіз, який враховує вищенаведений характеристичний перелік причин та теорії зв'язку, що пов'язані із цим переліком, має, на мій погляд, призвести до висновку, що причинно-наслідковий зв'язок як прояв концепту «зв'язок» у кримінальному праві має бути адаптованим (може, навіть пристосованим) до вирішення кримінально-правових питань, бути релевантним, а не невизначено філософським.

У цьому зв'язку показовим є вибір сучасної юриспруденції на користь практичного обмеження кількості чинників, що перебувають між собою у каузальному відношенні. Зокрема, такий відомий представник англосаксонської школи кримінального права, як В. Бернхем, вважав, що закон може покарати обвинуваченого, коли буде безпосередня причина шкоди⁴.

Тобто юридично значущий або достовірний зв'язок у кримінальному праві обґрунтовується на основі уявлення про найближчу (безпосередню) причину.

Аналіз історичного розвитку кримінального права в аспекті проблематики причинності (причинно-наслідкового зв'язку) вказує на той факт, що намагання збільшити кількість чинників, що поєднуються каузальним зв'язком, призводить до нагромадження суперечностей не тільки у межах окремих теорій, але й до міжконцепційних суперечностей.

Зокрема, у межах теорії *conditio sine qua non*, яка оперує багатьма умовами щодо заподіяння наслідків, шкоди, існує суперечність між самою логізованою посилкою про еквівалентність умов та необхідністю вибору (за допомогою методу мисленого виключення) умови (умов), без яких результат не настав би.

У межах відомої у науці кримінального права теорії адекватної (типової) причини, де стверджується, що умови, які не будуть типовими (щодо результату), не можуть розглядатися як причина явища⁵. Існує об'єктивна суперечність між логічною посилкою про типовість умов щодо результату та об'єктивною зміною критеріїв типовості явищ, їх різновидів.

Міжконцепційна суперечність між названими вище теоріями полягає у тому, що у межах *conditio sine qua non* «приймається» до кримінально-правової оцінки уся можлива (інтуїтивно або досвідно) сукупність

³ Панов М.І. Проблеми методології науки кримінального права: вибр. наук. пр. / уклад.: Г.М. Анісімов, В.В. Гальцева; передмова О.В. Петришина, В.І. Борисова. Харків: Право, 2018. 436 с.

⁴ Бернхем В. Вступ до права та правової системи США. К., 1999. с. 460.

⁵ Энциклопедия уголовного права. Т. 4. Состав преступления. Издание профессора Малинина, СПб., 2005. С. 316.

еквівалентних умов, а в межах теорії адекватної причини – окремі умови (причини), що відповідають критерію інваріантності (незалежна від ситуації або зміни ситуації характеристика умов як типових).

Теорії головної причини та найближчої причини як системні реалізації концепту «зв'язок» у кримінальному праві є свідченням, на мій погляд, намагання спростити врахування й використання зв'язку в кримінальному праві, звівши його складники до мінімального кількісного значення.

Окремим системним проявом концепту «зв'язок» у кримінальному праві є теорія необхідної причини, яка свого часу «претендувала» на статус найбільш обґрунтованої у методологічному, філософському розумінні.

Однак поява нових відкриттів у науці й техніці (фізика, вірогіднісні взаємодії, віртуалізація соціальних «інструментів», відносин) вносить елемент невизначеності у розуміння категорій «необхідність» і «випадковість».

Зокрема, виникає питання обґрунтування зв'язку у швидкозмінюваних соціальних процесах, які мають віртуальну форму виразу (у кіберпросторі) й підлягають водночас кримінально-правовій оцінці, в тому числі в аспекті встановлення причинно-наслідкового зв'язку (шахрайство з використанням кіберпростору, хакерська діяльність та ін.).

Серед сучасних системних проявів або реалізацій концепту «зв'язок» у кримінальному праві необхідно виділити теорії статистичної та інформаційної причинності. Якщо статистична причинність, враховуючи необхідність її дослідження у межах масових явищ, розглядається, на мій погляд, в основному в кримінології, а не в кримінальному праві, то інформаційна причинність може бути безпосередньо пов'язана з кримінально-правовими аспектами юридичної науки.

Зокрема, А.Ф. Парфонов робить висновок, що інформаційна причинність може знайти застосування у складах у сфері комп'ютерної інформації⁶.

Особливим проявом концепту «зв'язок» у кримінальному праві є теорія юридичного фіктивного причинного зв'язку, де розглядаються складні випадки спільного необережного заподіяння шкоди потерпілому і де передбачається певна презумпція винності суб'єктів в умовах фіксації шкоди від їх дій.

Особливою і специфічною реалізацією концепту (поняття) «зв'язок» у кримінальному праві є також так зване «бездіяльнісне спричинення».

Зокрема, у цьому відношенні розглядають теорію вірогіднісного причинного зв'язку.

Науковці, що обґрунтовують названу теорію (зокрема Ф.Ю. Бердичевський), вказують, що оскільки за допомогою наявного у науці кримінального права поняття причинного зв'язку неможливо аргументувати спричинюючий характер бездіяльності, то необхідно уточнювати й доповнювати це поняття, визначаючи його логічний об'єм не тільки через достовірно встановлені, але й можливі (вірогідні) причинні зв'язки.

Зокрема, в їх розумінні існує зв'язок вірогіднісного характеру; він залежить від можливості того, хто не діє, керувати процесом, а це, своєю чергою, залежить від знання об'єктивних зв'язків явищ.

Недолік теорії – перехід у сферу нереалізованого, можливого, що суперечить кримінально-правовій парадигмі.

Якщо здійснити своєрідний вихід із парадигми причинно-наслідкового зв'язку як єдиного прояву концепту (поняття) «зв'язок» у кримінальному праві, то можна розглянути інші можливі його прояви.

Зокрема, концепт (поняття) «зв'язок» у кримінальному праві може реалізуватися через такі зв'язки (відмінні від каузального, причинного, причинно-наслідкового):

- 1) функціональні;
- 2) проста послідовність різних подій у часі;
- 3) зв'язок станів, який відображає зміну одного і того самого явища залежно від зміни континуальних характеристик (насамперед темпоральних).

⁶ Малинин В.Б. Объективная сторона преступления / Малинин В.Б., Парфенов А.Ф. СПб.: Издательство юридического Института (СПБ), 2009. С. 85–105.

Наприклад, методологічним базисом уявлення про функціональні зв'язки є філософське уявлення про них як про форму стійкої взаємозалежності між об'єктивними явищами, в якій зміна одних явищ викликає кількісну зміну інших⁷.

Деякі науковці (зокрема В.Б. Малінін) підкреслюють також якісний аспект у характеристиці функціональних зв'язків, розглядаючи функціональну залежність як таку, в якій можуть знаходитися два явища, що не породжують одне одного, але мають загальну причину.

На мій погляд, це положення необхідно інтерпретувати таким чином, що у функціональному зв'язку існує кілька складників (явищ), що залежать від певного «центрального» фактора, водночас будучи взаємозалежними.

Наприклад, концепт «зв'язок» реалізується у межах співучасті з розподілом ролей таким чином, що можна констатувати функціональні зв'язки між пособником та виконавцем злочину через такий «центральный» фактор, як фактор організатора злочину; злочинні вказівки, інструкції організатора впливають на характер взаємодії наведених вище рольових співучасників.

Функціональні зв'язки можна також розглядати у межах взаємодії обставин, що впливають або пом'якшують кримінальну відповідальність і покарання винної у скоєнні злочину особи.

Зокрема, існують функціональні зв'язки між вчиненням злочину неповнолітнім, добровільним відшкодуванням завданого збитку та з'явленням із зізнанням.

У наведеному прикладі існують такі аспекти функціональної (некаузальної) залежності:

- 1) залежність обставини «вчинення злочину неповнолітнім» та «добровільне відшкодування завданого збитку» від «центрального» фактору, обставини «з'явлення із зізнанням»;
- 2) конкретно-ситуаційно наведений вище зв'язок доповнюється безпосередньою взаємодією обставин «вчинення злочину неповнолітнім» та «добровільне відшкодування завданого збитку».

Якщо розглядати такий елементарний прояв концепту «зв'язок», як проста послідовність явищ, то вона знаходить свій кримінально-правовий прояв у деяких формах множинності злочинів.

Прикладом простої послідовності може бути послідовне вчинення злочинів, передбачених однією статтею Кримінального закону (повторність як форма множинності злочинів).

Проста послідовність явищ має також свій кримінально-правовий прояв у причетності до вчинення злочинів: дії особи по заздалегідь не обіцяному приховуванню злочину слідує за вчиненням злочину винною особою, яка характеризується, так би мовити, як ординарний злочинець (типовий, «класичний» злочинець).

Концепт «зв'язок» реалізується у зв'язку станів (ще одному прояві некаузальності, непричинності) також через або у межах такої кримінально-правової проблематики, як законодавча зміна змісту і характеру одних і тих самих кримінально-правових понять, інститутів.

Зокрема, наявний у чинному КК України інститут «покарання» змінився порівняно з КК України 1960 р.: з'явилися нові покарання: «арешт», спеціальні прояви конфіскації та ін.

Фундаментальною зміною кримінального законодавства України на сучасному етапі розвитку є поява, у порівнянні з попереднім періодом в Особливій частині (зміна «стану» цієї частини), злочинів у комп'ютерній сфері, розширення переліку й уточнення змісту корупційних діянь.

Необхідно зазначити, що у межах кримінального права, на мій погляд, можуть розглядатися й інші прояви концепту «зв'язок».

Зокрема, заслуговують на увагу зв'язки зумовлення («умова-діяння»), що виникають між предикатним і «основним» злочинами. Приклад – зловживання службовим становищем у формі «потурання» та одержанням неправомірної вигоди.

⁷ Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. 4-е изд. М.: Политиздат, 1981. с. 401.

Необхідно також звернути увагу на окремі й особливі випадки оберненого впливу наслідку кримінально караного каузального зв'язку на спричинюючу діяльність, діяння (дію або злочинну) бездіяльність особи; зокрема, вплив стану потерпілої особи на характер і спосіб вчинення діяння винуватою особою.

Узагальнюючи розгляд питання значення концепту (поняття) «зв'язки» у сучасному кримінальному праві, необхідно сформулювати висновки:

- 1) поняття «зв'язок» є «наскрізним» для кримінального права, тобто стосується багатьох кримінально-правових норм і інститутів;
- 2) в основному концепт (поняття) «зв'язок» розкривається (реалізується) в своєму конкретному прояві – каузальному зв'язку;
- 3) є доволі обґрунтована наукова необхідність розглядати реалізацію концепту «зв'язок» у низці некаузальних (непричинних) проявів через функціональні зв'язки, просту послідовність явищ, зв'язок станів, зв'язок зумовлення та ін.

Анотація

У статті проаналізована реалізація концепту «зв'язок» у сучасному кримінальному праві. Проведено аналіз реалізації концепту «зв'язок» у межах розуміння причинного зв'язку, теорій причинного зв'язку, розглянуті некаузальні прояви концепту «зв'язок» у кримінальному праві.

Summary

This article is devoted to the concept of connection in modern criminal law. Analysis of concept connection has been provided in the framework of causal connection phenomenon and causal connection theory. Non-causal manifestations of connection concept have been also considered.

Використана література:

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповн. станом на 8 жовтня 2018 р. (офіц. текст). К.: ПАЛИВОДА А.В. 2018. 254 с.
2. Шаргородский М.Д. Избранные работы по уголовному праву. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. 434 с.
3. Панов М.І. Проблеми методології науки кримінального права: вибр. наук. пр. / уклад.: Г.М. Анісімов, В.В. Гальцева; передмова О.В. Петришина, В.І. Борисова. Харків: Право, 2018. 473 с.
4. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США. К., 1999. 554 с.
5. Энциклопедия уголовного права. Т. 4. Состав преступления. Издание профессора Малинина, СПб., 2005. 797 с.
6. Малинин В.Б. Объективная сторона преступления / Малинин В.Б., Парфенов А.Ф. СПб.: Издательство юридического Института (СПБ), 2004. 301 с.
7. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. 4-е изд. М.: Политиздат, 1981. 445 с.

Volodymyr Benkivsky,
Candidate of Law Sciences, Assistant Professor,
Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law
"Taras Shevchenko National University of Kyiv"